

*Кривицький Юрій Віталійович,
завідувач кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВА РЕФОРМА В СИСТЕМІ СУСПІЛЬНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИЧНІ ОРІЄНТИРИ ДОСЛІДЖЕННЯ

*Щодня нові закони й норми
Суспільству пруть нові реформи –
Конституційну, правову,
Податкову і судову,
Сільськогосподарську, медичну,
Пенсійну і енергетичну,
Освітню і бозна-яку
Ми ще відчуєм на віку¹*

Упродовж усієї історії суспільства реформи супроводжують людство як один із головних механізмів його розвитку. Ще античний філософ Геракліт наголошував, що «усе тече», а отже, зміна є не випадковим, а закономірним станом буття. У сучасному інтелектуальному просторі ця ідея знайшла продовження в узагальнюючих роботах Ю.Н. Харарі, який показує, що темп трансформацій цивілізації стрімко зростає, а їхня складність потребує науково обґрунтованих інструментів управління змінами [1, с. 457; 2, с. 55, 318]. Таким інструментом у демократичних суспільствах виступають реформи – упорядковані, еволюційні, послідовні перетворення, спрямовані на прогресивний розвиток соціальних інститутів [3, с. 5].

У цьому сенсі реформу слід розглядати не як разову дію, а як форму, спосіб і механізм суспільного розвитку. На відміну від революції, що за своєю природою є різкою, часто стихійною та конфліктною трансформацією, реформа забезпечує поступове, кероване й передбачуване оновлення суспільних інститутів без руйнування фундаментальних засад соціального устрою. Революція зумовлює ламання старих структур, тоді як реформа – їх перетворення, модернізацію та оптимізацію відповідно до нових викликів. У цьому полягає сутнісна перевага реформаторського шляху, що стає особливо важливим у добу глобальних потрясінь та епохальних змін [4, с. 278–279].

Суспільна реформа – це спеціально організована, цілеспрямована, еволюційна та якісна зміна певного суспільного явища, інституту чи процесу. Її сутність полягає в удосконаленні системи суспільних відносин для забезпечення прогресивного розвитку соціуму. У науковій літературі суспільна реформа характеризується як форма діяльності, обґрунтована причинами, що вимагають оновлення або модернізації тих чи інших елементів суспільного життя. До того ж, реформа зберігає існування певного суспільства, його соціального ладу, а також окремих політичних, економічних чи ідеологічних структур та інститутів, одночасно спрямовуючи їх на поступальний рух уперед

¹ Степанюк М. І. Твори. Рівне : ПП Лапсюк В. А., 2016. 572 с. С. 323.

[5, с. 548].

У науковому дискурсі сформовано низку ключових ознак суспільної реформи, які дозволяють відмежувати її від суміжних категорій та окреслити власну теоретичну природу:

1. Суспільна реформа є формою суспільного розвитку. Суспільне життя – це складне, багаторівневе й динамічне буття, в якому постійно виникають, трансформуються або зникають соціальні зв'язки. Реформа виступає одним із механізмів цієї зміни, забезпечуючи узгодження інтересів різних соціальних груп і створюючи умови для оновлення соціальних структур [3, с. 5].

2. Суспільна реформа – це якісна зміна суспільного явища. Йдеться не про поверхові зміни, а про сутнісні трансформації, що торкаються змістових характеристик об'єкта реформування: його природи, функцій, структури, способів взаємодії з іншими елементами системи [6, с. 495–497].

3. Еволюційний характер суспільної реформи. Вона не здійснюється раптово, а має поступовий характер, що забезпечує збереження соціальної стабільності. Еволюційна форма розвитку постає як органічний і закономірний процес розгортання соціальних змін, що поступово сприяє модернізації суспільства без потрясінь [4, с. 278–279].

4. Прогресивний розвиток як сутнісна ознака реформи. Остання є не просто зміною, а зміною прогресивною, спрямованою на вдосконалення суспільних інститутів і підвищення ефективності їхнього функціонування. Це принципово відрізняє реформу від деградаційних або регресивних процесів, а також від контрреформ, що відкидають суспільство назад [7, с. 331].

5. Істотний, сутнісний характер трансформацій. Реформа торкається базових, фундаментальних характеристик суспільного явища, що перетворюється. Це не косметичні зміни, а глибинна модернізація, яка відбувається в рамках цілісної суспільної системи [8, с. 64].

6. Суспільна реформа як особлива форма діяльності. Реформа – це не тільки результат, а й процес: цілепокладання, програмування, реалізація, моніторинг, оцінювання. Вона має діяльнісний характер і передбачає спеціально організовану діяльність уповноважених суб'єктів, насамперед держави, за підтримки громадянського суспільства [9, с. 48, 245].

Ці ознаки формують комплексне теоретичне уявлення про суспільну реформу як керований, прогресивний, цілеспрямований процес еволюційної трансформації суспільних явищ. З огляду на це будь-які дослідження реформ повинні виходити з їхньої природи як складних суспільних механізмів, що розгортаються в певних політичних, економічних і культурних умовах.

Беручи до уваги те, що будь-яка реформа є формою суспільного розвитку, правова реформа – як один із видів суспільних реформ – успадковує її сутнісні характеристики. Вона не може бути осмислена поза контекстом загальної теорії суспільної реформи, оскільки відображає закономірності, тенденції та суперечності суспільного розвитку і водночас формує власні – притаманні лише правовій сфері – механізми оновлення. Правова реформа являє собою цілеспрямовану діяльність держави щодо якісного оновлення правової системи, модернізації законодавства, удосконалення правозастосування, оптимізації

інституційної структури та підвищення рівня правової культури суспільства. Її змістовим ядром є вдосконалення механізмів правового регулювання з орієнтацією на верховенство права, права людини та принципи демократичної правової держави. Фактично правова реформа виконує роль нормативного каркаса суспільних реформ, забезпечуючи правові підвалини їхньої реалізації. Без модернізації правової системи неможливо ефективно здійснювати економічну, адміністративну, освітню чи інші реформи. Це зумовлено тим, що право виконує функцію впорядкування, координації та легітимації суспільних трансформацій. У цьому сенсі правова реформа є не просто однією зі сфер реформаторської діяльності, а системоутворюючою реформою, без якої інші реформи або втрачають ефективність, або набувають хаотичного, непослідовного характеру. Саме тому її результати мають визначальний вплив на загальну траєкторію суспільного розвитку.

Варто окреслити низку методологічних підходів, якими слід керуватися при дослідженні правової реформи: по-перше, системний підхід – реформа розглядається як елемент цілісної системи суспільного розвитку, що взаємодіє з іншими реформами – політичною, економічною, соціальною. Такий підхід дозволяє відстежити міжсекторну взаємодію й узгодженість реформаторських процесів [10, с. 27]; по-друге, функціонально-інституційний підхід – аналіз спрямовується на зміну державних інститутів, правових форм їх функціонування та механізмів реалізації публічної влади; по-третє, ціннісний (праволюдний) підхід – правова реформа осмислюється через призму прав людини, гуманізації правового порядку, посилення гарантій і реалізації принципу верховенства права; по-четверте, діяльнісний підхід – реформа є діяльністю, що включає діагностику, прогнозування, програмування, організацію, реалізацію, моніторинг та оцінювання правових змін. Ці підходи формують цілісний методологічний базис для осмислення правової реформи як складного, багатовимірного й інтегративного суспільного явища.

Правова реформа займає центральне й водночас унікальне місце у структурі суспільних реформ. Це зумовлено тим, що право: задає нормативні рамки реформування; забезпечує узгодженість і послідовність реформ; фіксує цілі та результати трансформацій; виступає гарантійним механізмом дотримання суспільного інтересу; запобігає хаотичності, фрагментарності й контрреформам.

Правова реформа є інтегративною за своєю суттю: вона поєднує в єдиному нормативному просторі різні сфери суспільного життя й корелює між собою економічні, соціальні, політичні та культурні зміни. Саме тому в науковій думці утверджується підхід, відповідно до якого якість правової реформи визначає успішність суспільних реформ загалом. Становлення правової держави, зміцнення верховенства права, підвищення довіри до правосуддя, оновлення інституцій публічної влади та підвищення рівня правової культури громадян – це стратегічні результати правової реформи, що безпосередньо впливають на загальносуспільний розвиток.

Отже, правова реформа є невід'ємною складовою системи суспільних реформ і водночас – їх нормативним стрижнем. Вона успадковує ключові

ознаки суспільної реформи – якісність, еволюційність, прогресивність і діяльнісний характер – і реалізує їх у форматі модернізації правової системи, інституцій публічної влади та механізмів правового регулювання. З огляду на складність сучасних викликів правова реформа потребує системного, методологічно виваженого підходу, який дозволяє осмислити її природу та визначити вектор подальшого розвитку. Правова реформа виступає тим інтелектуальним і практичним інструментом, який забезпечує узгодженість, послідовність і легітимність суспільних трансформацій, створює правове середовище для реалізації інших реформ і формує підґрунтя для поступального розвитку демократичної правової держави.

Список використаних джерел

1. Харарі Ю. Н. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього. 2-ге вид. виправ. Харків, 2018. 543 с.
2. Харарі Ю. Н. 21 урок для 21 століття / пер. з англ. О. Дем'янчука; 2-ге вид., доповн. автор. Київ : Форс Україна, 2019. 416 с.
3. Суспільні відносини та розвиток: теорія, історія, практика : монографія / А. М. Михненко (кер. авт. кол.), О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, О. В. Соснін. Київ : НАДУ, 2009. 396 с.
4. Михненко А. М., Макаренко Е. М., Макаренко Н. Г. Інституалізація суспільного розвитку : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2011. 292 с.
5. Бойченко І. Реформа соціальна. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редокол.) та ін. Київ : Абрис, 2002. С. 547–548.
6. Ющик О. І. Правова реформа. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол. : О. В. Петришин (голова) та ін. Харків : Право, 2017. С. 495–497.
7. Пархоменко Н. Концептуальні засади правової реформи (окремі аспекти). *Правова реформа: концепція, мета, впровадження* : зб. наук. праць. Матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 лист. 2017 р.) / за заг. ред. Н. М. Пархоменко, М. М. Шумила. Київ : Ніка-Центр, 2017. С. 329–333.
8. Пархоменко Н. М. Парадигма правового регулювання в Україні: змістовно-інструментальні виміри : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2023. 320 с.
9. Кравченко С. О. Державно-управлінські реформи: теоретико-методологічне обґрунтування та напрями впровадження : монографія. Київ : НАДУ, 2008. 296 с.
10. Хотинська-Нор О. З. Теоретико-правові та праксеологічні засади судової реформи в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2017. 38 с.

